

Měsíc od smrti prvního presidenta České republiky

Velká lekce Václava Havla Byl mistrem reflexe o transcenci, o bytí, o lidském „já“ a lidském osudu

Měsíc po smrti Václava Havla (18. prosince) se jeví jako stále obtížnější napsat o něm něco hodnotného, i přestože byl v minulém století jedním ze světových protagonistů v dobrodružství lidského ducha a politické

činnosti. Jeho dílem však byl celý jeho život. On sám to poznamenal na konci dopisu číslo 136, který 10. července 1982 poslal z vězení své manželce Olze: „Psaní mi chybí stále více a v hloubi duše jsem přesvědčen, že píši výhradně dílo svého života“ (Bologna, *Centro Studi Europa orientale*, 1983); citace je bohužel opomenuta jak v originálním vydání (Praha 1992), tak i v italském (Treviso, *Santi Quaranta*, 2010).

Havel byl velkým mistrem v reflexi moderního člověka o velkých problémech transcence, bytí, lidského „já“ a lidského osudu. Jeho myšlení bylo nepřetržitě přitahováno odpověďmi na takové otázky; odpověďmi, které v posledku vedou ke konfrontaci s Bohem. Jeho *Dopisy Olze*, ale i všechna další díla, jako jsou jeho divadelní hry, spisy *Moc bezmocných*, *Dálkový výsledek*, *Člověk na hradě* jsou studnicí filosofických a existenciálních úvah, které vyúsťují do poslední otázky o Bohu, o křesťanství a náboženství. Všechno možná prochází nepokojem, často brázděným aporiemi a protiklady, ale s upřímností vlastního urputného a neukojitelného hledání.

Bylo by zde nekonečné množství citátů a je těžké vybírat. Uvádím jen některé nejvýznamnější: „Východisko z marasmu světa neznáme a bylo by projevem neodpustitelné pýchy, kdybychom se domnívali v tom málu, co děláme, nějaké zásadní východisko spatřovat a kdybychom dokonce sami sebe, svá společenství a svá životní řešení nabízeli komukoliv jako příklad toho, co jedině má smysl dělat“ (*Moc bezmocných*, 22, 1978). „Perspektiva ‚existenciální revoluce‘ je ... především perspektivou mravní rekonstituce společnosti, to znamená radikální obnovy autentického vztahu člověka k tomu, co jsem nazval ‚lidským řádem‘ (a co nemůže být suplováno žádným řádem politickým). Nová zkušenost bytí; obnovené zakotvení v univerzu; nově uchopená ‚vyšší odpovědnost‘; znovu nalezený vnitřní vztah k druhému člověku a k lidské pospolitosti – to je zřejmě směr, o který půjde“ (*Tamtéž*, 21).

„Lidstvím vzniká ovšem něco bytostně nového a na nic jiného v posledku nepřevoditelného, ... ; něco, co je, ale jaksí ‚jinak‘, proti všemu a proti sobě samému. Bytí kladoucí si bytí jako otázku, bytí v otázce, bytí mimo bytí, postavené tváří v tvář sobě samému. Vzniká zázrak subjektu. Tajemství já. Vědomí sebe sama. Vědomí světa. Záhada svobody a odpovědnosti. Člověk tážající se, kým je a odkud a kam jde. Člověk jako ten, kdo je a zároveň ví, že je, aniž přitom ovšem své bytí plně chápe a aniž ho na druhé straně nemůže nechtít chápat. Subjekt jako ohnisko proměny bytí ve svět“ (*Dopisy Olze*, 129, 22. května 1982). „Propadnutí pobytu je porušením rovnováhy bytostných intencí existence. ...Svět tohoto propadnutí roste tedy z krize lidské integrity, z krize vnitřního světa, z krize subjektu jako subjektu; je výrazem krize lidské odpovědnosti, kterou zároveň dál prohlubuje. Propadnutí pobytu je tedy pádem do bludného kruhu. ... Jak tento bludný kruh protrhnout? Zdá se, že existuje jediný způsob: revoluční obrat k bytí“ (*Tamtéž*, 136, 10. července 1982).

Na úzkostlivé a neúprosné hledání ztraceného smyslu bytí a na potřebu znovu jej získat vidí Havel jedinou odpověď. Občas se říkalo, že nebyl věřícím křesťanem, ale agnostikem. To je interpretace velmi omezená, ne-li přímo falešná. Ten, kdo zná Havlovy spisy, ví, že jeho jediná nostalgická odpověď spočívá v hledání vyššího smyslu, v touze po Bohu a po Kristu: „Historická zkušenost nás učí, že skutečně smysluplné životní východisko pro člověka je obvykle to, které má v sobě prvek určité univerzality, které tedy není východiskem jen parciálním, přístupným jen tak či onak ohraničené komunitě a nepřenositelným na jiné, ale které je naopak způsobilé být východiskem pro kohokoliv, předobrazem obecného řešení, a které tedy není výrazem jen do sebe uzavřené odpovědnosti člověka k sobě a za sebe, ale kterému je tato odpovědnost vždycky ze své podstaty odpovědností ke světu a za svět. ... Patočka [československý katolický filosof, který zemřel na následky týrání ze strany režimu] říkával, že na odpovědnosti je nejzajímavější to, že ji s sebou nosíme všude. To znamená, že ji máme a musíme přijmout a pochopit tady, teď, v tomto místě prostoru a času, na něž nás Pánbůh postavil, a nemůžeme se z ní vylhat jakýmkoliv přesunem jinam“ (*Moc bezmocných*, 18). „Člověk je vlastně přibit – jako Kristus ke kříži – do průsečíku paradoxů: rozpjat mezi horizontálou světa a vertikálou bytí, strháván beznadějí pobývání z jedné strany a nedosažitelností absolutna z druhé, balancuje mezi trýzní z neznámosti svého poslání a radostí z jeho naplňování, mezi nicotou a smysluplností. A jako Kristus také vítězí vlastně především svými prohrami: nazřením absurdity nalézá opět smysl, svým selháním objevuje nově svou odpovědnost, prohrou několikaletého uvěznění vítězí – přinejmenším – sám nad sebou (jako objektem pobytových svodů), smrtí – svou poslední a největší prohrou – definitivně vítězí nad svou rozlomeností: uzavíraje navěky svůj obrys v ‚paměti bytí‘ vrací se tak totiž teprve – aniž se zřekl čehokoli ze své ‚jinakosti‘ – do lůna integrálního bytí“ (*Dopisy Olze*, 144, 4. září 1982).

Bylo by třeba citovat dlouhý text z doslovu k *Dálkovému výsledku* s projevem předneseným při Mírové ceně, kterou mu v roce 1989 udělili němečtí knihkupci. V závěru připomíná Prolog Janova evangelia „na začátku všeho je slovo“, aby si postěžoval, že totéž jediné slovo, protože může být jednou pokorné a jindy pyšné, bylo pýchou člověka „coby majitele rozumu“, ve své hodnotě poníženo. O takovém přechínu vyslovuje Havel mistrovskou syntézu a napomenutí, že „bychom všichni a společně měli bojovat proti pyšným slovům“. Zakončuje takto: „To není, jak zřejmo, úkol zdaleka jen lingvistický. Jako výzva k odpovědnosti za slovo a ke slovu je to úkol bytostně mravní. Jako takový není ovšem zakotven před horizontem námi dohlédnutelného světa, ale až někde tam, kde přebývá ono Slovo, jež bylo na počátku všeho a jež není slovem člověka“ (*Slovo o slovu*; v orig. cit. podle Milano, Garzanti, 1990 str. 220).

Tyto citáty vybrané z jeho nejdůležitějších filosofických děl by nás mohly přivést k domněnce, že Havlova osobnost byla uzavřena do určitého abstraktního solipsismu, který se nezajímá o aktivní stránku života. On však byl pravým opakem toho: pokojný, otevřený, srdečný, ironický, s jemnou citlivostí a se širokými zájmy o všechno okolo něho. V *Člověku na hradě* z roku 2006 se s ním setkáváme v jeho každodenní aktivitě, i při rychlých cestách do USA, při změti praktických věcí, jak věnuje pozornost potřebám svého života jako prezidenta – od setkání s hlavami států, přes termíny jeho diplomatické práce, přípravy na konference v různých zemích, kam byl zván, až po péči o dům, o zahradu a o jeho letní prezidentské sídlo.

Mám osobní nezapomenutelné vzpomínky na setkání s ním i na jeho projevy, počínaje tím prvním při oficiálním zahájení mojí mise v září 1990. Tehdy se spokojeným úsměvem zdůraznil, že tentýž den odejel můj předchůdce v roli doyna diplomatiekého sboru, zástupce komunistického Německa. Ve čtyřicetiletém období komunistického režimu bylo totiž střídání doyenů prováděno tím způsobem, že jimi byli pouze zástupci evropských a asijských komunistických zemí, což ostatním velvyslancům značně vadilo.

Mé vztahy s Havlem se posílily, když podal demisi na úřad československého presidenta, jak chtěl slovenský premiér. Protokolárním rozhodnutím příslušelo doyenovi diplomatického sboru, aby 20. července 1992 v zahradách Pražského hradu odpověděl na Havlův projev. Při této příležitosti jsem mu nejprve jménem všech poděkoval a pak jsem zdůraznil, že se obrací velká stránka v dějinách země: kardinál Tomášek umírá, president odchází, skončily časy, kdy hlavní hrdina jeho hry *Largo desolato* při každém zazvonění ustrašeně upírá pohled na domovní dveře; minula hrdinská doba odvahy, boje i trpělivého snášení a začínají nové časy, které pro řešení nových problémů ve společnosti budou vyžadovat nemenší odvalu.

President sledoval má slova s rostoucí pozorností a od té doby mezi námi přeskočila jiskra sympatie, která pak už neuhaslá. Když jsem měl možnost se s ním setkávat, hovořil s velkým obdivem o Janu Pavlu II. (papež se zase vždy velmi živě zajímal o zdraví prezidenta Havla); vždycky byl velmi otevřený a srdečný, až po jeho poslední návštěvu Italské republiky a Vatikánu, kdy jsem s ním dlouze hovořil na letišti. Jsou to osobní vzpomínky, které ale mohou přispět k lepšímu pochopení bohaté a živoucí osobnosti prezidenta Havla.

Ano, jeho smrt byla závěrečným vrcholným dílem celého jeho života. Bylo to poslední zazáření života cele dávaného pro dobro země při stálé a náročné reflexi o morální zodpovědnosti jeho úkolu státníka, politika, básníka a literáta, člověka vysoké duchovní i lidské úrovně. Toto světlo zůstane. Havel nějak tušil, že jeho odchod ze světa bude přinášet světlo i nadále za hranicemi smrti. „Bytí zakleté ve mně a bytí zakleté ve světě – píše v *Dopisech Olze* (133, 19. června 1982) – si mohou podat ruce kdykoli, kdekoli a jakkoli. ... Ojedinělost a nevypočitatelnost takových chvílí spolutvoří přece jejich význam: je to význam ‚ostrovů smysluplností‘ v oceánu našeho pachtění, význam luceren, jejichž světlo padá do temnoty naší životní pouti a osvětluje ji – v celé mnohoznačnosti jejího směřování.“

GIOVANNI COPPA

19. ledna 2012